

postalo je osobitim problemom, a početak rata u BiH potaknuo je ideju o autonomiji Sandžaka. Muslimanski političari Bosne i Sandžaka već su se izjasnili za ujedinjenje Sandžaka s Bosnom i Hercegovinom, što je nakon prekida ratnih djelovanja postalo gotovo besperspektivno. Nacionalni pokret Muslimana u Sandžaku prisiljen je naći kompromis sa srbijskim vlastima (str. 284-285). Muslimani Sandžaka morat će se pomiriti sa statusom nacionalne manjine u Srbiji, iako će postati lokalnom većinom poput Mađara u Vojvodini i Albanaca na Kosovu (str. 288).

Kao opći zaključak, Martinova tvrdi da primjer SR Jugoslavije svjedoči kako secesionistička stremljenja nastaju u slučajevima kada se etnija, koja na razini čitave zemlje ima položaj manjine, predstavlja kao većina u nekom području. Sav niz općih načela o manjinama, preuzetih iz međunarodnog prava, odnosi se na pravo uporabe materinskog jezika, pravo na slobodu vjere, pravo na slobodno izjašnjavanje vlastite nacionalne i etničke pripadnosti i dr. Treba voditi računa o tome da stvarna situacija u nekoj zemlji ovisi o konkretnom tumačenju tih načela, iz kojih se oblikuju pojedine dispozicije za osiguravanje manjinskih prava. Materijal i analize u knjizi ukazuju na veliku složenost međuetničkih odnosa u suvremenom svijetu, uključujući one između slavenskih naroda i država. Međuetnički sukobi imaju duboke povijesne korijene i prema našem mišljenju bilo bi prejednostavno reći - kao što urednica implicira već u uvodu knjizi (str. 5) - da je do raspada SSSR-a, SFRJ i ČSFR, te nastanka novih neovisnih država, došlo kao posljedica geopolitičke razdiobe svijeta (tj. vanjskih utjecaja). S druge strane, možemo se složiti s urednicom da se svi napori zainteresiranih osoba i država moraju usmjeriti na to da rat, koji je s velikim trudom zaustavljen u jednom dijelu Balkanu, ne bi izbio na drugom

(str. 289). Dakako, to vrijedi općenito za Europu.

Sergej Romanenko

*Institut za slavistiku i balkanistiku,
Moskva*

A. С. МЫЛЬНИКОВ

Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы: Этногенетические легенды, догадки, протогипотезы XVI-начала XVIII века

Санкт-Петербург: Российская Академия наук, Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера), 1996, 314 str.

Tijekom posljednjih desetljeća zanimanje istraživača raznih grana društvenih znanosti sve se više usmjerava na istraživanje i objašnjavanje duboko interdisciplinarnih sociokulturoloških pitanja, poput onog o viđenju "drugog" (najznačajniji doprinos na ovom polju vjerojatno je *Orientalism: Western Conceptions of the Orient* Edwarda Saida /London: Penguin Books, 1978/) ili pitanja o etnogenezi i smislu etnogenetskih predaja. Tražeći ishod ovih novih strujanja, uglavnom smo upućeni na široki prostor otvoren suradnjom historije, antropologije, lingvistike i mnogih drugih grana društvenih znanosti, suradnjom koja je na posljednju iznjedrila danas već klasična djela Roberta Darntona, Jamesa Clifforda, Clifforda Geertza i mnogih drugih.

Istraživanje pojma "drugosti" otvorilo je široke mogućnosti i omogućilo niz novih spoznaja o ljudskoj prošlosti. Predmet istraživanja u ovom smislu uvijek je slika neke veće cjeline, "svijeta", radilo se o poimanju Bliskog istoka ili bilo koje druge zajednice koja je na neki

način drukčija od istraživačeve. No, u toj "drugosti" krije se i velika zamka, jer istraživač uvijek nastupa s određenog motrišta, i mora se dobro čuvati uspostavljanja ideje o različitosti prije negoli pažljivo prouči postoji li odista dovoljno razloga za nju. Primjer rada koji je izazvao podosta, uglavnom pozitivnih, reakcija, je nedavno objavljena rasprava Larrya Wolffa (*Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford: Stanford University Press, 1994) o odnosu "zapadnjaka" spram naroda istočne Europe. Naime, ulazeći u istočnu Europu zajedno s ranonovovjekovnim putnicima, Wolff razvija koncept drugog tražeći u njihovim dnevnicima i pismima podatke o životu i običajima onovremenog slavenskog svijeta, ali također traga za posve subjektivnim osjećajem samih putnika: trenutkom kada su osjetili da prelaze imaginarnu granicu Zapada i Istoka.

Različito od istraživača koji su svoj rad usmjerili ispitivanju slike drugog, ruski akademik Aleksandar Sergejevič Miljnikov posvećuje se slici svoga svijeta. Točnije, zanima ga slika Slavena, stvorena putem mnogobrojnih kronika i zapisa ranonovovjekovnih autora. Rabeći poredbenu analizu izvora, ispitujući ih ponajviše s etnogenetskog i lingvističkog, a u znatno manjoj mjeri s historijskog očišta, autor uspoređuje razne verzije slavenskih etnogenetskih predaja, tragajući za njihovim dubljim smislom. Glavni su izvori, dakle, brojne kronike njemačkih, talijanskih, poljskih, čeških te inih autora (npr. Boguslav Balbin, Philip Melancton, Enea Silvio Piccolomini, Wilibald Pirchkeimer, Martin Zeiler, Albert Krantz, Mavro Orbini, itd), no prilično je očita činjenica da su Slaveni južno od Drave, barem s obzirom na izvore, daleko manje zastupljeni od ostatka slavenskog svijeta (Miljnikov iscrpno poznaje samo djela Vinka Pribojevića i Jurja Križanića). Nižući mnoge

navode raznih autora, ponekad se gubeći u naraciji, autor ih međusobno uspoređuje, a čini se kako je glavni objekt njegove potrage sličnost slavenskih jezika. Upravo na njoj autor i temelji ideju slavenskog zajedništva, ne upuštajući se odviše u religijske ili političke razlike i sukobe.

Koncepcijski, knjiga je podijeljena na dva dijela. U prvome autor istražuje etnogenezu cjeline slavenskog svijeta, dakle traži zajedničke pretke svih Slavena, a u drugome prati podjelu toga jedinstvenog svijeta u brojne podcjeline. Ljetopisna tradicija na kojoj je zasnovan prvi dio temelji se na tumačenju biblijskih predaja, točnije, na priči o Noi i njegovim sinovima. Kao što priča o Noi zrcali ideju etnolingvističkog jedinstva cijelog čovječanstva, tako priča o Jafetu zrcali istu tu ideju s obzirom na slavenski svijet. Naime, predaja kaže da je Jafet, Noin sin, rodonačelnik slavenskoga roda - ne jednoga, već slavenstva u cjelini. Ista legenda živi i u našoj ranonovovjekovnoj misli, primjerice u *Czvitu szvetih Franje Glavinića*. Tu Noa govori sinu *Ti Iaphet, vladay, i brani*, od njega potječe *Narod Szlouinski*, čiju hrabrost Glavinić temelji upravo na ratničkom pozivu Jafetovu. Na žalost, autor ne poznaje ove izvore. S obzirom da se oni posve uklapaju u ostale slične predaje, slika slavenskog svijeta nije bitno okrnjena.

Ustanovivši svoga biblijskog pretka, koji nedvojbeno daje legitimitet slavenskome narodu i svrstava ga, kao ravnopravnog, među ostale narode Europe, kroničari kreću korak dalje. U iznimnom poglavlju o darovnici Aleksandra Makedonskog Slavenima (Γραμοτα), prema kojoj su Slavenima darovana široka europska prostranstva, a u kojoj autor vidi težnju za gotovo mitskom teritorijalnom veličinom, autor se iznova služi poredbenom metodom, ispitujući četrnaest različitih oblika

darovnice nastalih između 1443. i 1699. godine. Iz svođenja raznih zapisa na osnovne oblike proizlazi da Aleksandar daruje Slavenima zemlju od *velikog ledenog oceana do talijanskog južnog mora*, ili *sve prostranstvo zemalja od sjevera do talijanskih krajeva na jugu*, ili *zemlju među rijekama Dnjeper i Dunav*, da bi u posljednjoj verziji dar bio proširen na *sve krajeve među velikim morima i preslavnim rijekama* (str. 84). Između prve i posljednje verzije vidljiv je znatan pomak u teritorijalnim pretenzijama, ali i gubljenje jasnoće izričaja, što dopušta znatno slobodnija tumačenja "darovanog". Miljnikov smatra da je i darovnici prvotni cilj bio utvrditi ravnopravnost Slavena među ostalim europskim narodima, potvrditi njihovu drevnost i rasprostranjenost, jednako kao i potvrditi slavu i dignitet slavenskoga jezika. Potom, darovnica sadrži ideju etnokulturne i nadkonfesionalne uopćenosti Slavenstva, te Slavenima osigurava pravo samostalnog razvoja, slobodnog od tuđih utjecaja. Dovoljno je sjetiti se Jurja Križanića da bi uopćenost posljednje ideje dobila puno značenje, ali valja reći i to da je upravo Križanić među prvima darovnicu proglasio izmišljotinom, pišući kako u Aleksandrovo vrijeme za Slavene nitko nije ni znao.

No, Aleksandrova darovnica daje zemlju svim Slavenima, ne spominjući njihove pojedinačne grane. Međuslavensko razlikovanje sljedeći je korak Miljnikova i kroničara. Za hrvatskoga čitatelja posebno je zanimljivo pratiti kako se u tim kronikama pojavljuje dalmatinsko, hrvatsko, ilirsko i slavensko ime (pogotovo s obzirom na činjenicu da upravo u vrijeme koje Miljnikov istražuje, točnije polovicom šesnaestog stoljeća, službeni naziv hrvatskih krajeva postaje *regnum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*). U *Wandaliae* Alberta Krantza, objavljenj 1519, pojavljuje se, primjerice, samo dalmatinsko ime, dok Martin

Cromer u djelu *Polonia* (1578) spominje Hrvate i Ilire, ali ne i Dalmatince. Aleksandar Guagnini, u *Sarmatiae Europaeae descriptio* (1578) poznaje Hrvate, Bosance, Dalmatince i Istrane. No, strši činjenica da nitko od ovih autora izričkom ne spominje Slavene u Slavoniji, unatoč davnašnjem i dobro poznatom slavenskom imenu, dok ih naši ranonovovjekovni autori, kada nabrajaju razne slavenske narode, neizostavno navode.

Miljnikov također analizira pojavu imena raznih slavenskih naroda, no njegovo je zanimanje ponajprije usmjereno na pitanje označavaju li ona određenu teritorijalnu jedinicu ili pak narod. Postupajući tako, autor dolazi do vrlo zanimljive spoznaje. Naime, u djelima napisanim prije polovice šesnaestog stoljeća autori uvijek imenuju određene teritorijalne cjeline, dok se u kasnijim djelima ime redovito odnosi na narod. Autor iz ove spoznaje izvodi zaključak o općenitom pomicanju interesa od teritorijalnih struktura slavenskog svijeta prema njegovoj etničkoj strukturi. Glavna značajka slavenske bliskosti, karika koja veže sad već odijeljene narode, postaje jezik, što će izraziti različiti autori širom slavenskog svijeta, uključujući i brojne hrvatske pisce. Miljnikov navodi primjer Jurja Križanića i njegove *Gramatike* (1665), u kojoj je ideja zajedničkog korijena slavenskih jezika i njihove bliskosti odista snažno izražena. Međutim, Miljnikov ne ulazi u objašnjenje ishodišta Križanićeve misli, ne razmatra njegovu misionarsku ulogu u onovremenoj Rusiji, niti govori o njegovu zagovaranju velike akcije protiv Turaka, koju je trebala voditi upravo Moskva. Bez ovih objašnjenja ostaje posve nejasna činjenica o velikom i općem padu ideje sveslavenskog jedinstva u osamnaestom stoljeću koju, s obzirom na hrvatske krajeve, najbolje zrcali djelo Pavla Rittera Vitezovića. Takvo neulaženje u razmatranja okolnosti koje

su uvjetovale određene stavove karakteristično je za cijeli Miljnikov pristup. On se uvijek strogo drži gotovih djela i gotovih ideja, ne ulazeći u njihove korijene, i na taj način, bez obzira na briljantne analize, znatno pojednostavljuje stvari.

U nastavku analize "podjele" Slavena Miljnikov se zadržava na Conradu Gesneru i njegovu djelu *Mithridates* (1555), u kojem su nabrojana čak trideset i tri slavenska naroda. Tu su naime *Bessi, hodie Bosnenses vel Bosnasienser, Bohemi, Bulgari, Carni, Carniolani, Carinthii usque ad Dravum, Casubi, Croati, Dalmate, Ungari ad Vagum fluvium, Istri, Lusatii, Maxobii (Mazobite), Meisi (Mysii), Moschi (Moscovitae), Moravi, Nugardi, Obodritae, Plescovii, Podolii, Polabi, Poloni maiores et minores, Pomerani, Rascii, Rugi, Russani (Rutheni), Sclavi vel Slavi poti, Servii, Slesii, Smolenses, Sorabi (Sarbi), Vilaci, Vuagrii* (str. 124-125). Isključujući "pridružene" narode i svodeći teritorijalna imena na zajedničko etničko ime, Miljnikov dobiva dvanaest naroda. Ovdje je posebno zanimljivo njegovo objašnjenje prilika u južnih slavenskih naroda, prema kojemu nedostatna etnička diferencijacija među njima proizlazi iz činjenice "što se svi balkanski Slaveni služe jednim, za njih općim jezikom" (str. 127). Bliskost jezika balkanskih Slavena nemoguće je poreći, niti je moguće poreći ideje hrvatskih protestanata, Bartola Kašića ili Šime Budinića (primjeri koje sam Miljnikov navodi) o uspostavljanju jednoga zajedničkog jezika. Pa ipak, oni su težili upravo izgradnji i prihvaćanju takvog jezika, a nisu govorili o njemu kao o gotovoj činjenici. Štoviše, uporedo s ovim nastojanjima postoje i sasvim drukčija viđenja, u kojima autori (Juraj Habelić, primjerice), ne zagovaraju zajednički jezik, već pišu svaki na svome materinjem narječju. S obzirom da je Miljnikov preozbiljan istraživač da bi prešutio izvore, on očito za njih nije ni znao.

Posljednja analizirana legenda je priča o tri brata, Čehu, Lehu i Rusu. Autor navodi *Fontes rerum Bohemicarum*. "I tako, bio je u Hrvatskoj čovjek imenom Čeh, koji, nakon što je ubio nekog znamenitog gospodina, ode sa svojom braćom i privrženicima iz hrvatske zemlje" (str. 144). Po odlasku hrvatska braća postaju rodonačelnici triju velikih slavenskih naroda, Čeha, Poljaka i Rusa. Iz mita o trojici braće također je izveden zaključak o negdašnjoj jedinstvenosti slavenskog svijeta jer, kao što je Jafet praotac Slavena, tako su ovdje braća praoci slavenskih naroda.

Iako su ovakve legende, s obzirom na njihovu znanstvenu vjerodostojnost i upotrebljivost, opovrgnute već tijekom prve polovice osamnaestog stoljeća (Gotfrid Lengnić, Vasilij Nikitić Tatišev, Gelazius Dobner), one bez ikakve dvojbe zorno ocrtavaju pokušaj slavenskih kroničara da objasne svoj svijet, te daju obilje spoznaja o samom tom svijetu i o ljudima koji su ih izgrađivali i njegovali. "One zrcale prevažna, ključna pitanja etnogenetske slike slavenskog svijeta: korijene slavenskog nadetničkog zajedništva, postupno raseljavanje po širokim europskim prostranstvima, obrazovanje odijelutih, ali porijeklom povezanih naroda, koji stvaraju tri posebne etničke cjeline: istočnu, zapadnu i južnu" (str. 281). Uostalom, kako je autor već u uvodu istaknuo, strogo razlikovanje između znanstvenih i predznanstvenih teorija i pogleda na stvarnost nekog doba teško je provedivo, a često zna biti posve besplodno. Pored toga, ono je uvijek samovoljno i izvire iz viđenja pojedinca. Jednostavno, moramo biti svjesni da je ono što je neznanstveno za ovodobna istraživača bilo posve prihvatljivo i istinito za ranonovovjekovnog kroničara.

Slika slavenskog svijeta dobro je koncipirana i poticajna knjiga, primjer rada teme-

ljenog na mnogim izvorima, s valjanim meto-
dološkim pristupom koji je autora doveo do iz-
nimno zanimljivih spoznaja o slavenskom svi-
jetu. S obzirom da je autor tražio zajedničko u
Slavena, a kako je ono izraženo ponajviše u je-
ziku i prostornoj povezanosti, i njegovi su na-
pori bili prije svega usmjereni na analizu tih
dviju sastavnica slojevitih slavenskih odno-
šaja. S druge strane, autor ne pokazuje nimalo
zanimanja za postojeće razlike u slavenskom
svijetu. Tako, iako cijelo jedno poglavlje pos-
većuje "etničkom i konfesionalnom", on ne
spominje kontroverze i polemike, već skreće
čitatelju pozornost da i u tim knjigama autori
uvijek iznose sličnost jezika svih Slavena, bez
obzira na njihovu vjeroispovijed. To je ne-
pobitna činjenica. No, primjer Antuna Dal-
matina i Stjepana Konzula Istranina ovdje
nikako nije opravdan, kao ni bilo koji primjer
protestantskih pisaca, jer su oni svjesno nas-
tojali na izgradnji jednog jezika, na pisanju ra-
zumljivom što većem broju ljudi, na pomirenju
narječja, ali samo stoga da bi mogli proširiti
reformatorske ideje u što većem krugu ljudi.
Posve je ista bila i ideja Rafaela Levakovića i
rimske *Congregatio de propaganda fide*, samo
s potpuno drugim ishodištem. U oba slučaja rad
na izgradnji jednog jezika posljedica je od-
ređenih povijesnih ideja i ne može biti sveden
samo na osjećaj slavenske bliskosti. Nedos-
tatak osjećaja za povijesnu stvarnost prva je
ozbiljna zamjerka Miljnikovljevu radu.

Druga se odnosi na neravnomjerno poz-
navanje izvora, ili, bolje rečeno, na slabo poz-
navanje djela balkanskih Slavena, kako ih sam
autor naziva. Izgleda gotovo zapanjujuće da
Miljnikov poznaje sukob Jurja Križanića i Je-
ronima Paštrića oko ilirskih provincija (str. 126),
a ne poznaje djela Franje Glavinića ili Antuna
Kanižlića, koja su kao izvori vrlo važna za
probleme kojima se bavi. Koliko god to bilo
bolno, ovdje se mora postaviti pitanje o općem

poznavanju starije hrvatske književnosti i po-
vijesti izvan granica domovine. Ivan Golub vri-
jedno je proučavao Križanićev život, surađivao
s nizom istraživača širom Europe i objavio
plodove svog rada na raznim europskim je-
zicima. Stoga ne treba čuditi ako ruski istraži-
vač poznaje i najmanje sitnice iz njegova ži-
vota. S obzirom da ni Glavinić ni Kanižlić nisu
imali ovakvih istraživača, njihova djela i nji-
hov život poznati su samo prilično uskom kru-
gu hrvatskih znanstvenika. Dosta je opasno i,
na kraju krajeva, uskogrudno, pri istraživanju
povijesnih događaja, pa makar oni bili i stvar
čisto nacionalne povijesti, misliti samo na do-
maće čitatelje. Miljnikova njegovo neznanje,
naravno, ne opravdava, ali ga opravdava nje-
gov položaj ruskog znanstvenika, koji pri ruci
nema valjanu literaturu, a kao pojedinac ipak
ne može obići sve zanimljive arhive i knjižni-
ce. Iscrpno poznavanje ostalih izvora svjedoči
da ne može biti govora o lijenom istraživaču.

Miljnikovljevo je djelo važno za "pripad-
nika struke", ali jednako tako i vrlo zanimljivo
širem krugu čitateljstva, pogotovo ukoliko se
radi o čitateljima iz slavenskog svijeta. Stoga je
nužno zaključiti da ovakva rasprava, s obzirom
na širinu pogleda, pregled mnogih kronika i
različitih verzija legendi u njima sadržanih (što
je pretvara u svojevrsni svakom potrebni pri-
ručnik) zaslužuje punu pozornost, bez obzira
na nedostatke kojih ovakav rad teško može biti
lišen. Dapače, potpisnik ovih redaka toplo je
preporučuje hrvatskim izdavačima, jer prijevo-
di ovakvih djela nužno potiču plodonosne ras-
prave i razmišljanja te dovode do važnih novih
spoznaja.

Zoran Velagić

Bjelovar/Budimpešta

E-mail: H97Vel91@student.cu.hu